

KÖNYVTÁRI TÁJÉKOZTATÓ

KÜLFÖLDI LAPSZEMLE

K i a d j a

az Országos Széchényi Könyvtár

3.évf.

1957. 5.sz.

Ranganathan, S. R.:

A KÖNYVTÁRAK A FEJLŐDÉS UTJÁN

A könyvtári munka már évszázadok óta fejlődőben van. Nem áll azonban szándékomban ebből az alkalomból sokat foglalkozni a múlttal. Figyelmemet a közvetlen jövőre kívánom összpontosítani. A könyvtári munka fejlődését öt területen, nevezetesen kulturális, társadalmi nevelésügyi, politikai és gazdasági vonatkozásban kívánom megvizsgálni.

Kulturális terület. Századok óta szakadatlan feladata a könyvtáraknak, hogy az irodalmi örökséget az utókor számára megőrizzék. A könyvtári munka azonban még e régi szerepkörében is haladást mutat napjainkban. Jó példa erre az az intézkedés, amelyet a Library of Congress tett az irodalmi hagyatéknak az atom-vandalizmustól való megőrzése érdekében. Arra gondolok, hogy a dokumentumok mikrokópiáit az atomfegyverek hatásával szemben biztonságot nyújtó pincékben helyezték el.

Egy másik törekvés könyvtárszervezeti téren jelentkezik, mégpedig nemzeti szinten. Különbséget kell ugyanis tennünk használati és

muzeális könyvtárak között. Amíg minden, legalább 25.000 főnyi lakossággal bíró helységnek kell használati könyvtárral rendelkeznie, addig muzeális könyvtárból - kis területű országban - elegendő egy, de nagy területtel bíró országban sem lehet hatnál több. Nem lehet ennek következtében erényként elkönyvelnünk, ha két olyan központban, amelynek egymástól való távolsága mindössze 50 mérföld, azon versengnek, hogy miképpen tudnának a kiadott könyvekből mindketten hiánytalan gyűjteményt felhalmozni. A lokálpatriotizmus engedjen helyet az új elv érvényesülésének. A Farmington-terv is ezen elv első gyenge változata. Indiában azt javasoljuk, hogy ezen hatalmas ország valamennyi kiadványának megőrzésére mindössze négy nemzeti muzeális könyvtár működjék, a ezeket egy-egy muzeális könyvtár egészítse ki az egyes részállamokon belül - az illető államok kiadványainak megőrzése céljából.

A nemzeti könyvtárszervezetben belül az a törekvés, hogy az egyes használati könyvtárak mustrálják ki valamennyi divatjamult, korszerűtlenné vált könyvüket, a bízzák őket a nemzeti muzeális könyvtárak gondjára, maguk pedig csak olyan időszerű könyveket tartsanak meg, amelyek iránt állandó az érdeklődés. A kiostálásnak többé-kevésbé ugyanolyan mérvűnek kell lennie, mint a beszerzésnek. Ezzel az eljárással a használati könyvtár állományának keretét rögzíteni is lehet. A könyvtártudomány ötödik törvénye értelmében, a gyermekéhez hasonló gyarapodás - tehát állandó növekedés - csak a muzeális könyvtár kötelessége. A használati könyvtár gyarapodása ezzel szemben olyan, mint a felnőtt emberé, ami annyit jelent, hogy inkább utánpótlásból áll, mint növekedésből. A könyvtárszolgálat menetének ez az új iránya sokféle kihatással van a könyvtárépítészet, a könyvtári együttműködés és egyéb ágazatok területén.

Szociológiai terület. A múlt század folyamán végbemenő gépesítés megnövelte az átlagember szabadidejét a ezzel új társadalmi problémát vetett fel. A szabadidő ugyanis nem jelenthet semmittevéssel elhenyített időt. Ahogy a XV. század egyik tamil költője mondja: az üres idő lehetetlen, a fel nem használt szabadidő pedig veszélyt jelent számunkra, mert felfalhat bennünket. A szabadidő nemesítő, erőket helyreállító és felerősítő hatása a társadalom komoly problémája. A rádió, a mozi és a szabadidőt kitöltő régebbi elfoglaltságok ellenére is nagy szerepet játszik a könyvtár a szabadidő hasznosítása terén. Az elmúlt fél évszáz-

zad során a könyvtárszolgálat sok olyan eljárást alakított ki, amely az átlagember könyvtárba esalogatására szolgál, őt alkalmassá teszi a könyvtár igénybevételére s meggyőzi, hogy szabadidejét haszonnal s elaprózódás nélkül kell eltöltenie. Az e fajta eljárások összességét olvasópropagandának nevezzük...

A könyvtárszolgálatnak azonban még tovább is kell haladnia a szabadidő felhasználása tekintetében. Az automatizálás ugyanis hamarosan a szabadidő tartamának további jelentős növelését fogja eredményezni. Hathatósabb eljárásokat kell tehát kialakítani, mint amilyenekkel a jelenlegi olvasópropaganda él. Hogy milyenek lesznek majd ezek az eljárások, azt nehéz lenne megjósolni. Egy megjegyzést azonban szeretnék még tenni, mielőtt elhagynók ezt a tárgyat. A XIX. század álliberális felfogása, amelynek értelmében a könyvtárosnak nincs egyéb dolga, mint hogy előteremtse azt a könyvet, amelyet az olvasó kér, és tartózkodnia kell attól, hogy bármi segítséget is nyújtson az olvasnivaló megválasztásában, ma már a feladatok elől való meghátrálásnak tűnik. Mindenesetre helyes az a felfogás, hogy a könyvtáros az olvasás irányítása céljából ne folyamosodjék semmi hatósági, vagy egyéb kényszerítő eszközökhöz. Ugyanigy helytálló azonban az a felfogás is, amely szerint a könyvtárosnak nem szabad lélek nélküli automatává süllyednie. Hiszen egyéniség, s éppen azért a könyvtári munkát egyéniségének színeivel kell gazdagítani. Kétségtelen, hogy alkalmazkodnia kell a szükséviség parancsához olyan értelemben, hogy vitás kérdésekben nem szabad saját véleményét az olvasóra erőltetnie. Viszont nagyon sok minden van még a teljes tartózkodás és a kényszer alkalmazása között; s ezt a közbeeső területet a szabadidő hasznosítására irányuló könyvtárszolgálatnak birtokba kell vennie s erőteljesen kell művelnie.

Nevelésügyi terület. Még két nemzedékkel ezelőtt a nevelés az előírt tankönyvekre s a tanítónak a tanteremben ex cathedra elhangzott közlésére szorítkozott. A gyermekek olvasnivalóval való ellátása majdnem ellenállásba ütközött. Ahogyan Matthew Arnold, őfelsége iskola-felügyelői minőségében megállapította: az iskolai könyvtár olyan szekrény volt, amelyet hetenként csak egyszer nyitottak ki. Ezért hozta a könyvtárszolgálat fejlődése magával, hogy a közművelődési könyvtáraknak kellett gyermekosztályokat szervezniök. A további különleges eredmény az volt, hogy létrejött egy új szervezet - a gyermekirodalom szer-

zőinek és kiadóinak munkaközössége.

Jelenleg már az a helyzet, hogy a könyvtárszolgálat fejlődése meghódította a pedagógusokat, s közel áll ahhoz, hogy az iskolai könyvtárnak az iskola szívévé való átalakításával az iskola minden egyéb tevékenysége ettől nyerje fényét s ennek sugárzását továbbítsa. A könyvtárszolgálat ebből kifolyóan még a tanítás technikáját is megváltoztatta. A haladó könyvtárszolgálatnak ezzel az eredményével "Iskolai és főiskolai könyvtárak", 1943 /School and college libraries/ és "Könyvtárszervezés" /Library organisation, 1936, az Oxford University Press kiadása/ című munkáimban foglalkoztam.

Az iskolai könyvtár helyes irányban való fejlődésével azonban bizonyosfokú kettősség alakul ki. Ennek már tudatára is ébredtek India haladó szellemű helyi hatóságai. Éppen ezért a Nevelésügyi Bizottságok hajlandók a Könyvtárbizottságokra átruházni a könyvtár gyermekszolgálatának teljes gondját, s ugyanígy az iskolai könyvtáralapot is. Ez az irányzat példaképpül szolgálhat a brit birodalom mindazon országai számára, amelyek most szándékoznak könyvtárszolgálatot kialakítani. Indiában én magam annak a felfogásnak vagyok a szószólója, hogy a gyermekek számára egyetlen osztatlan könyvtárszolgálatot kell szervezni s nincs szükség arra, hogy párhuzamosan folyjék könyvvel való ellátásuk részben a közművelődési könyvtárban, részben az iskolában.

Politikai terület. Rendkívül figyelemreméltó a könyvtárszolgálat fejlődése politikai vonatkozásban. Azok a parlamenti tagok, akik 1850-ben ellenezték az Ewart-féle könyvtári törvény megszavazását, attól féltek, hogy a közművelődési könyvtár a politikai széthúzás melegágyává válik. Ezzel szemben ma már a demokrácia várja a közművelődési könyvtártól, hogy segítséget nyújtson az átlagembernek ahhoz, mint lehet józan ítélőképességgel, alapos tudással és megbízható tájékozottsággal gyakorolnia a nemzeti szuverinitás reá eső részét. Száz évvel később, amikor 1948-ban India első könyvtári törvénye szülőföldem, Madras törvényhozása elé került, majd 1955-ben, amikor az ország második könyvtári törvényét tárgyalta a hyderabadi törvényhozói testület, maguk a politikusok üdvözölték a törvényjavaslatot, mint olyan intézkedést, amely szükséges a demokrácia megfelelő működéséhez.

A könyvtárszolgálatnak azonban még nagy utat kell a politika területén megtennie. Be kell hatolnia ugyanis a nemzetközi kapcsolatok

vonalába. Jelenleg az a helyzet, hogy a nemzetek közötti feszültség állandóan a kapcsolatok megszakításával fenyeget. Szinte úgy tűnik, mintha csak a nukleáris fegyverek pusztító ereje jelentené az egyedüli akadályt, hogy a szakítás be ne következzen. Mi az oka ennek a feszültségnek? Noha a külügyek intézése többé nem az udvari intrikák játékszere, még most is maréknyi oligarchia tartja a kezében. Még mindig kívül esik a demokrácia hatókörén. A nemzetközi feszültséget a kölcsönös félelem szításával tartják fenn. A kölcsönös félelem a kölcsönös gyanakvásból születik. A gyanakvás a félreértés eredménye. A félreértés tudatlanságból sarjadzik. S ezen a ponton nyílik tér a könyvtárszolgálat számára. Egy nemzet keretén belül a tudatlanságtól az erőszak alkalmazásához vezető egész láncolat ma már ellenőrzés alatt áll és kemény kézzel lokalizálva van. Hasonló ellenőrzés megvalósítása a nemzetek közötti viszonylatban is kivitelezhető lenne. Hogy megkönnyítsük ennek az állapotnak beköszöntését, a könyvtárszolgálatnak az átlagember számára egybe kellene gyűjtenie és együtt kellene tartania az idegen országokról szóló rokonszenvező elismeréssel megírt könyveket. Lehetőleg olyan könyveket, amelyek a föld fiainak dalos lelkét érzékeltetik; olyan könyveket, melyeket honi eladásra szántak, nem pedig a propaganda kiadványokat. Ez sok fordítás közzétételét vonná maga után, nem szavak, hanem gondolatok átültetésének közzétételét. A könyvtárosi hivatás mutatja a legnagyobbfokú érzékenységet az ilyenirányú szükséglet iránt. A haladó könyvtárszolgálatnak elő kell tehát mozdítania az ilyen jellegű fordítások kiadását. Az International Federation of Library Associations-t /Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségét/ kellene közvetítő fórumként arra felhasználni, hogy az Unesco-t a helyes irányú fordítások tervének véghezvitelére rábírja. Nemcsak a régi klasszikusok fordításaikról lenne itt szó, hanem olyan kiváló művek átültetéséről is, amelyek az egyes országokban folyamatosan keletkeznek az élő mesterek alkotásának eredményeképpen.

Az ilyenfajta irodalom biztosítása mellett minden egyes könyvtárnak a nemzetközi szellemet tükröző nagyszabású gyűjteményt kellene létesítenie, hogy ilyen módon a demokrácia korigáljni tudja a külügyek intézését magának kisajátító oligarchia tévedéseit, mielőtt még késő lenne. Olyan új irányt jelent ez a könyvtárszolgálat fejlődésében, a-

melynek előmozdítására e szakterület tagjainak a közvetlen jövőben minden erejüket összpontosítaniuk kellene. Egy ilyen irányú törekvés mérhetetlen lehetőségeket rejtene magában az irányban, hogy biztosítsa a világot a politikusok kedvteléseivel szemben, egyetlen világegyeség kialakítására vezetne, s a békés egymás mellett élést mozdítaná elő.

Gazdasági terület. A legsürgetőbb feladatok elvégzése talán abból járul a könyvtárosi szakma tagjaira, hogy a könyvtárszolgálat szerepe a gazdasági élet területén egyre fokozódik. A világ sokkal előbb válik egységessé gazdasági, mint politikai vonatkozásban. Ezért sürgetőek a gazdasági területeken felmerülő könyvtári feladatok. A népsűrűség okozta szükséglet ui. már túl van azon a határon, amelyet a természeti vagy természeti eredetű cikkekkel ki lehetne elégíteni. A lakás, ruházkodás, táplálkozás, szállítás és közlekedés céljaira szolgáló természetes vagy természeti eredetű cikkeket egyre nagyobb mértékben pótolják mesterségesen előállított anyagokkal; szintetikus úton, vagy más eljárások segítségével olyan nyersanyagok kivonataiból készítik, amelyek közvetlen felhasználásra teljesen alkalmatlanok, sőt mérgező hatásúak. Mesterséges úton fogyasztási cikkeket kialakítani azonban csak kutatások alapján lehet. A kutatás munkáját tehát nem lehet többé olyan lánghelme esetleges feltűnésétől függővé tenni, aki a kutató munkát belső kényeztetés kielégítése végett, magától és ösztönyszerűen végzi. Azt a fényűzést sem engedhetjük meg többé magunknak, amivel gyakran visszaéltünk a múltban, hogy az új találmányoknak és felfedezéseknek az emberiség gazdasági téren való szolgálatára szóló kiaknázását csak nagy kényelmesen végezzük el. Hasonlítanak össze például: milyen lassan haladt előre a villamosenergia felfedezésének kiaknázása, s milyen szédítő gyorsasággal megy végbe az atomenergia kiaknázása. A kutatás munkáját tehát tudatosan úgy kell megszerveznünk, hogy inkább "sorozatosan" /in series/^{1/} menjen végbe, nem pedig, mint a múltban, "párhuzamosan".

^{1/} Az angol kifejezés /in series/ értelme akkor lesz világos előttünk, ha a sorozatgyártás analógiájára gondolunk, aholis számos ember dolgozik egymás keze alá. /Ford./

A "sorozatos" jellegű kutatómunka viszont sok olyan következménnyel jár, amely a könyvtárszolgálatot arra kényszeríti, hogy fejlődésében újabb lépésekkel haladjon előre. Mert legelőször is a kutatóintézményeknek olyan szellemi rétegekből kell utánpótlást meríteniük, amelyek mélyen a lángelme intellektuális szintje alatt vannak. Másodszor, a lángelme csak önmagára támaszkodik s nem sok segítségre szorul a szervezett könyvtárszolgálat részéről. Viszont azok az egyének, akiket manapság a kutatócsoportokba verbuválnak, nagyon is rászorulnak arra, hogy pontosan és bőségesen ellássa őket a könyvtárszolgálat. Az ilyenirányú szükségletük napról-napra növekszik, mivel a világezerre folyó "sorozatos" kutatómunka következtében egyre több új gondolat merül fel. De fokozza az ilyenirányú szükségletet az a körülmény is, hogy a megszerezett kutatómunka eredményeképpen a tudásanyag egész területén rendkívül nagymérvű a kölcsönhatás és érintkezés. Még egy és ugyanazon ipari üzemben is gyakran idő- és költségpocsékolással járó, tervszerűtlen, párhuzamos kutatómunka folyik, mivel nincs lehetőség arra, hogy minden egyes dolgozót azonnal tájékoztatni tudjanak minden más dolgozó minden új eredményéről, holott az - legalább részben - sok másnak munkájával rokonjellegű lehet. Azok a fel nem használt kazalnyi házijelentések, amelyek egy és ugyanazon vállalatnál is számtalan témával kapcsolatban összegyűlnek, megdöbbentő bizonyosságul szolgálhatnak, mennyi költséges új gondolat van, amely nem azivódik fel a sorozatos kutatómunka talajába.

A sorozatosan folyó kutatómunkát azonban nem elégítheti ki az a könyvtárszolgálat, amely teljes könyvekre és teljes folyóiratokra támaszkodik. A szolgálat egységének a folyóiratcikknek ill. a könyvek egy-egy fejezetének, sőt kisebb részletének kell lennie. Hogy egy magam gyártotta kifejezéssel éljek: gazdasági területen a könyvtári szolgáltatás egysége nem lehet többé az összefüggő ismerettömb, hanem csak is a kialakulóban levő gondolatalem. A kialakulóban levő gondolatelemeknek a szakemberek számára való hatékony, gyors, a tárgyra vonatkozó és kimerítő közvetítését nevezik újabban dokumentációs szolgálatnak.

Ami azonban a könyvtárszolgálatnak dokumentációs szolgálattá való fejlődését illeti, egy kellemetlen mozzanattal is számolnunk kell. A különböző iparágak természetesen rájöttek arra, hogy szükségük

van dokumentációra, sőt ez már akkor bekövetkezett, amikor a könyvtári dolgozók ezt a szükségletet még nem érzékelték. Azért történhetett így, mert a könyvtárosok főgondját az átlagember felé irányuló közművelődési szolgálat ellátása képezte, nem pedig az, miképpen lehetne az újdonságként jelentkező gondolat elemeket a szakemberekhez eljuttatni. Ez azután arra vezetett, hogy a különféle iparágak képviselői úgy jártak el, ahogyan az adott körülmények között a legjobbnak látszott, vagyis ráhagyatkoztak saját szakembereik támogatására, bár a feljegyzett gondolati elemek szervezési és feltárási kérdéseiben semmi néven nevezendő szakismerettel nem rendelkeztek, s még csak nem is álmodtak arról, hogy ilyen szakterület egyáltalában létezhetik. Most egy nemzetközi idő eltelte után mind az iparágak, mind pedig a könyvtárak kezdenek erre a két oldalról bekövetkezett hibára rádöbbenni. A helyzet azonban az, hogy nem könnyű dolog a rossz utról visszatérni. Ezt talán megvilágíthatja a következő hasonlat. Tegyük fel, hogy a Csendes Óceánban egyszerre csak új sziget merül fel. Tegyük fel azt is, hogy a Föld lakói tulságosan lassúak arra, hogy eljussanak ide, s hogy a marsbeliek hamarabb benépesítik. Bizonyos idő eltelte után azonban a marsbeliek rájönnek arra, hogy nem nélkülözhetik a Föld lakóinak segítségét s az utóbbiak is feleszmélnek, felfedezve, hogy új kontinens keletkezett. Rövid ideig tartó kölcsönös ellenállás után mind a két fél belátja, hogy mindkét fél számára csak haszon származhat abból, ha eltávolítják a drótsüvényeket s ha egyesülnek egymással. Ugy gondolom, ehhez az állapothoz hasonló most a helyzet a szakkönyvtárosok és az általános könyvtárosok tekintetében.

A könyvtárszolgálat fejlődésének új iránya tehát az: miképpen lehet a dokumentációs szolgálatot hatékonytá tenni. Ennek megvalósításához új eljárásokra van szükség. Néhányat ezek közül felsorolunk: mélységosztályozás, a fázis, a keresztmetszet, az övezet elemzése, lépcsőzetes eljárás, a mélységosztályozás eredményeinek a válogató gépezet számára való áttétele, a laboratóriumok, kutatócellák és az igazgatósági irodák embereinek adott intenzív tájékoztatóeszközök. Mindez tudományos kutatómunkát kíván meg. Az ösztönös osztályozási, katalógizáló és tájékoztató szolgálatnak helyt kell adnie ezen műveletek tudományos változatainak. A tudományos munkaváltozatok kialakításának azonban feltétele az állandó kutatómunka mind a könyvtártudomány, mind a

kutatás hagyományos területein. Egyetemi tanszékeket kell létesíteni a kutatómunka irányítására mindezekben a területeken. A társulatoknak néhány tehetséges emberüket ilyen jellegű kutatómunkával kell megbízniok, hogy ennek révén egyéb területeken kiküszöbölhessék az energia- és időpocsékolást. A könyvtártudomány tanításának újból általános átalakuláson kell átesnie. Olyan új irodalom kialakítására is szükség van, amely összefoglalja a műszaki fejlődésnek a szaktudásra újból meg újból gyakorolt hatását, hogy erről azután a munkapadnál dolgozó munkás is tudomást szerezhessen. Ilyen vonatkozásban is kutatómunkát kell a könyvtárosi szakma munkásainak folytatniok. Ugyanigy kutatómunkára van szükség a munkapadnál dolgozó olyan munkás meggyőzésére szolgáló, kezdeményező jellegű tájékoztató szolgálat módszereinek kialakítására, aki nem hajlamos arra, hogy puszta fonetikus jelképek útján csipegessen fel ismereteket.

Ha mármost a közeljövő lehetőségeit vizsgálom, összefoglalásképpen megállapíthatom, hogy a könyvtárszolgálat hatalmas léptekkel halad előre, s mind az iparágak, mind a kormányzatok, mind pedig a társadalom részéről készsleges támogatásban részesül. Azt is meg kell állapítanom, hogy a könyvtártudományt az egyetemnek mind státus, mind pedig a benne rejlő lehetőségek tekintetében a régebbi tudományágakkal egyenlőrangú tudományszakként fogadták el. S végül: a könyvtárszolgálat - teljes mértékű támogatást kapva a könyvtártudomány terén folyó, véget nem érő kutatómunkától - állandó lépést tart az új társadalmi törekvésekkel.

- The Library Association Record, 1957. 7.sz. 231-234.lap.